

tionsarbejdet i instans 2, en uvidenhed som får verden til på gådefuld vis at bestå af to dele og som samtidig, ikke mindst, udelukker en bevidst og tilstræbt ændring af elendigheden, som ikke lader sig bortforklare.

Endelig er der så dualitetstænkningens blindhed over for dialektikken mellem basis og overbygning: det forhold, at den materielle produktion styrer overbygningen samtidig med at denne styrer den materielle produktion. I dualitetstænkningen kommer alt menneskeligt ovenfra, fra 'idealiteten', og det som åbenlyst ikke gør det, betragtes så som uforanderlige naturlove, der ligger uden for menneskelig indgriben.

Dette er alle de dualitetstænkningens mure som NL løber hovedet imod. Den skrivende gør det ikke i samme grad, for han overskrider faktisk A-B-tænkningens grænse, for så vidt som der kommer en bog ud af det. På den måde kommer han ubevidst til i en tekstuel produktion, der, skønt den i høj grad er en reproduktion af den ideologiske praksis, alligevel lader sig aflæse som vidnesbyrd, dels om den materielle (her primært seksuelle) produktions elendighed, dels om dualitetstænkningens krise. 'NL' er som religionen i det kendte Marx-citat (3) og som sådan fungerer den endnu.

Jørgen Holmgaard,  
december 1970

#### Noter

- (1) Se J.-J. Goux: Numismatiques I-II, in: Tel Quel 35, 36, 1969. En indføring i Goux' teori findes i Jørgen Holmgaard: Introduktion til numismatikken, in: 'poetik' III,4, 1970.
- (2) Den Jacobsenske problematik omkring kristendommen er tydeligere manifesteret i 'Pesten i Bergamo', som jeg har behandlet i 'Den nådeløse idealitet', in: Jørgen Dines Johansen (red.): Analyser af dansk kortprosa, Borgen, 1971.
- (3) "Den religiøse elendighed er på en gang udtryk for og protest mod den virkelige elendighed. Religionen er den betrængte skabnings suk, den er en hjertelos verdens hjerterørelser, den er åndløse tilstandes åndsindhold. Den er folkets opium." (Citeret efter Karl Marx: Økonomi og filosofi. Gyldendals Uglebøger 1962, pp. 51-52).

#### Litteraturfortegnelse:

- J. P. Jacobsen: Niels Lyhne. Gyldendals Bibliotek, 1964 = Gyldendals Traneklassikere, 1970.
- Althusser, Louis: For Marx, Bibliotek Rhodos, 1969.
- Brandt, Per Aage: Historien, friheden, teksten. Noter om praksis. IN: Häftan för Kritiska Studier, nr. 1-2, Stockholm 1971.
- Derrida, Jacques: Om grammatologi, Arena, 1970.
- Freud, Sigmund: Drømmetydning, Hans Reitzel, 1965.
- Goux, J.-J.: Numismatiques, I-II. IN: Tel Quel 35, 36. Paris, 1969.
- Marx, Karl: Kapitalen. Bibliotek Rhodos, 1970 f.
- samme: Økonomi og filosofi. Gyldendals Uglebøger, 1962.

Grete Hvidt-Nielsen

## SOCIALE UTOPIER

– Strindbergs ideologiske ud- og afviklinger  
(1879-87)

Kendskabet til Strindberg som forfatter begrænser sig alt for ofte til formodninger om, at en række personlige kriser indtager en uomgængelig plads, når hans tekster skal underkastes analyse. Denne artikel vil på ingen måde søge at bortforklare at sådanne kriser faktisk styrede en del af forfatterskabets holdning, men gennem analyse af et andet materiale end de kriseprægede tekster, skulle det fremgå, at det er muligt at behandle Strindbergstekster uden stadig henvisning til 'individuelle' psykiske træk og konflikter.

"Tjänstekvinnans son", der er en del af Strindbergs selvbiografi kan meget vel læses som et individs konflikt med modsat rettede tendenser – alene titlen angiver en mulig læsemåde af denne art.

Men adskillige af de foregående tekster som skal behandles her giver udtryk for at andre og væsentligere modsætningsforhold end blot nogle individuelt bestemte hører med i en redegørelse for de problemer, der behandles under en stærkt personlig farvning i selvbiografien.

Min analyse er lagt an på at påvise hvordan Strindbergs ideologisk-politiske udvikling forløber. Og denne hensigt har været bestemmende for det materiale, jeg har valgt ud. Der kunne opregnes flere eksempler end dem, der gives her. Men begrænsningen af teksternes antal har ikke betydet udelukkelse af væsentlige sammenhænge.

Indledningsvis redegøres kort for tendenser i "Röda Rummet" 1879 og "Det nya Riket" 1882 henholdsvis bd. V og bd. X i Samlade Skrifter udgivet 1912-19, alle henvisninger gælder denne udgave. Artiklen "Om det allmänna missnöjet, dess orsaker och botemedel" fra febr. 1884 er i bd. XVI, hvor også teksterne "August Strindbergs Lilla katekes för Underklassen", "Höstsläsk eller den samfundsvådliga reformatorn" (alle fra begyndelsen af -84) er aftrykt.

Den første samling ægteskabshistorier "Giftas. Första delen" fra juni -84 findes i bd. XIV. Novellesamlingen "Utopier i Verkligheten" der blev færdig i slutningen af -85 i bd. XV. Tjänstekvinnans son (skrevet -86 til -87) i bd. XVIII og XIX. Endelig henvises til en langt senere artikel, nemlig "Mitt förhållande till Nietzsche" skrevet i 90'erne, aftrykt i bd. LIV. Der er benyttet breve fra Torsten Eklund "Strindbergs brev", henvisningerne angiver nr. og dato.

I analysen vil jeg forsøge at vise, at ideologien skabes gennem begyndende erkendelse og undersøgelse af flere modsætningsforhold i et

klasesamfund, og at udviklingen afsætter sig i opstillingen af socialistiske utopier til brug ved samfundets ombrydning.

"Missförståendet mellan artisen och samhället består däri, att artisen alltid anser att almänheten icke förstår hans konst. Det finns intet så bittert som att vara missförstådd, men han glömmar att det är hans fel om han talar i ett obegripligt språk. Missförhållandet mellan den stora tilgången och den ringa efterfrågan gör också att artisen har svårt att få leva. Han skyller denna grymhet på allmänhetens obildning och ringa konstförstånd och det gör han med skäl, men almänheten har också sina skäl, att den icke vill tillfredsställa behov som den ej äger." (Om det allmänna missnöjet, dess orsaker och botemedel, sml. skr. bd. XVI, s. 68) – febr. -84.

Strindbergs tænkning og hans produktion kan som produkt af en samfundsstruktur ikke betragtes i forhold til "sig selv", uafhængigt af økonomiske, sociale og politiske strukturer.

Samfundskritikkens udformning opstår i brydning med de herskende ideologier og fortolkningen af dem. Og gennem Strindbergs udformning af andre ideologiske sammenhænge og udsendelse af tekster til en læserkreds opstår en ny brydning. Strindberg ser modtagelsen som afhængig af behov, passioner, læsefærdighed og den ideologi, der behersker læserens bevidsthed:

"Mitt misstag är att jag vändt mig till underklassen. Den är sämre att operera med ty den kastar bara opp gamla fraser som den lärt af öfverklassen, men den har sina passioner som man kan spela med och skrämna öfverklassen." (juni 1885, brev 1079).

### Samfundskritik

De samfundskritiske tendenser, der dannede baggrund for de senere forsøg på beskrivelse og analyse af det svenske samfund, er nøje i sammenhæng med Strindbergs stilling som ung forfatter, af den stadige trusel om økonomisk odelæggelse og mangelen på mulighed for gennem skribentvirksomheden at tjene tilstrækkeligt.

Kort tid efter indgivelse af konkursbegæring kunne Strindberg tilbyde romanen "Röda Rummet" som føljeton til Dagens Nyheter. I sit brev til redaktør Rudolf Wall (en af kreditorene) betegner han den som et panorama af det samfund "som jag icke älskar och som aldrig älskat mig. (. . . .) Om arbetet hvaraf blott första af de tre tillämnade afdelingarne är färdig, vill jag blott nämna: att det icke är onstigt, att det icke tecknar lefvande personer igenkännliga, att det står på de trampades sida, att det söker visa samhällets oförrätter mot litteratören och i några berättigade fall dennes hämd på samhället".<sup>1)</sup>

Allerede her antydes, at modsætningsforholdet mellem Strindberg og samfundet kunne afgive et resultat, hvis indhold betegnes af, at romanen i sin holdning skulle stå på "de trampades sida". Men påvisningen af samfundets uretfærdigheder begrænses og satirens sigte er snævert, da

1) brev 223, 29. marts 1879.

romanen handler om et afgrænset kunstnermiljø i kamp mod samfundet. Det følgende år skriver han om sine politiske hensigter: "jag är socialist, nihilist, republikan allt som kan vara konträrt mot de reaktionära! Dette på känsel, ty jag är Jean Jaques intime när det gäller återgang till naturen: Jag skulle vilja vara med och vända upp och ner på allt för att få se hvad som ligger i botten; jag tror att vi äro så intrasslade, så förfärligt mycket regerade att det inte kan utreda utan måste brännas upp, sprängas, och så börja ett nytt!"<sup>2)</sup>

Strindberg definerer sine politiske ideer som værende i modsætning til de reaktionære. Forholdet til Rousseaus filosofi er præget af Strindbergs fortolkning, således at tilslutningen kun gælder det første led i forløbet: "tilbage til naturen/ genopbygning af samfundet" (hvor den enkelte i almenvellets interesse overlader styringen til samfundet og underkaster sig dets love). Det er således ikke tilslutning til Rousseau teorier om styreform, som de fremgår af Contrat Social.

Men tyngdepunktet forskyder sig fra interessen for metoden til resultatet: "Jag tror att alla politiska halfmesyrer icke leda till resultat – jag tror endast på bildningen dumhet och förbannelse och på en pånyttfödelse genom återgang till naturen – städernas upphäfvande – statens upplösande i byalag utan öfverhuvud, ty man tål ju ingen öfverhet han måste kallas kung eller president. Nihilisterna äro mitt folk! Jag måste tala vid dem!"<sup>3)</sup> og afvisningen af politiske muligheder er sammenhængende med tilslutningen til nihilisterne. Den mod-politiske holdning kan ses aftegnet også i "Det nya Riket", der er en ironisk hudfletning af det svenske samfund efter repræsentationsreformen i 1866.<sup>4)</sup> Men denne pamflet illustrerer tydeligt at modsætningsforholdet mellem "de styrende" og "de styrede" er ved at dukke frem. Netop i holdningen til embedsmandsvædet og fraværet af "folkestyre".

"Det anspråkslösa, försynta och hyggliga Svenska Folket är troligen det mest representerade av alla folk; det uppträder numera, sedan regeringen förklarat den folkvalda representationen sitt höga missnöje, och upfunnit de ambulatoriska riksagarne i stationshus vid dukade bord, mest i landshövding- och banvaktsuniformer, men kan även synas i bara frackar och benor i nacken på galaspektaklen, i djup sorgdräkt vid likbårar, isynnerhet alla kungliga, i studentmössor vid jubelfester, och för övrigt vid alla stora middagar där det finns tre sorters vin och en Vasaorden."<sup>5)</sup>

2) brev 280 til Edvard Brandes, 29. juli 1880.

3) brev 349 til Edv. Brandes, 26. juni 1881.

4) Ved repræsentationsreformens indførelse forsvandt de sidste lovfæstede standsprivilegier. Men den økonomiske magt og dermed de sociale forhold forblev uforandrede. De sociale grupper i samfundet holdtes ikke sammen af standsprivilegier på dette tidspunkt – men af fælles økonomiske interesser. "Udjævningen" berørte derfor ikke de nederste befolkningslag, eftersom de sociale skel mellem rig og fattig og ulighederne i levevis forblev uændrede. Principielt set gav reformen udvidet valgret og valgbarhed til andetkammeret, mens førstekammeret var domineret af aristokratiet. Samfundet var forlængst forvandet fra et standssamfund til et klasesamfund.

5) "Det nya riket", s. 28.

Respektlosheden er en grundholdning i angrebene på samfundsinstitutioner, embedsmandsvælde og fraværet af "folke"-styre. Strindberg demonstrerer hvordan en lille klasse gennem indoktrinering af sin egen moral kan styre hele folket.<sup>6)</sup>

*"Om det allmänna missnöjet. . ."*

Men en videreudvikling af samfundsanalysen findes i artiklen "Om det allmänna missnöjet, dess orsaker och botemedel", der blev skrevet kort efter læsningen af Nordau's "Konventionella Nutidslögner"<sup>7)</sup>

Sigtet er tilsyneladende også ment som en kraftig udfordring i forlængelse af Det nya riket. Artiklen betegner et alvorligt forsøg på en skildring af de forskellige samfundslag og to-delingen i samfundet: "de tærende" og "de nærende", samtidig er analysen anlagt så den gør rede for forholdet mellem de styrede og de styrende.

Der er med andre ord tale om begyndelsen til en terminologi, der er anvendelig i analysen af et samfund, der som tidligere nævnt må betragtes som modsætningsfyldt.

De styrende beskrives som i Det nya Riket: i kraft af den overordnede stilling i samfundet værner magteliten sig til at anskue samfundet fra oven (Strindberg nævner som eksempel at en dommer hurtigt værner sig til at betragte sig selv som "loven" og at en militær embedsmand let kan forestille sig, at han står over loven og at folket skal lyde ham).

Men at der befinder sig en gruppe mennesker, som ikke umiddelbart kan siges at høre til én bestemt af de to hovedgrupper i samfundet, en gruppe der indtager en mellemposition, illustreres også. Her indtager "lægen" og kunstneren den ubehagelige position som lusen mellem de to negle (— også "læreren" er nævnt, men hans stilling analyseres ikke så nøje som tilfældet er for lægen og kunstneren).

Analysen af "de styrede" og "de nærende" koncentrerer sig om arbejderne og tjenestefolket og den nederste del af fjerdestanden: de mennesker som er udenfor samfundet.<sup>8)</sup>

6) grumhederne forblev ikke upågtede, den 1.10.82 oplyste "Figaro" at Strindberg "med anledning av inträdd sinnesrubning" skulle forlade Sverige og bosætte sig i udlandet. I bogen havde Strindberg også forudset sådanne reaktioner: "Att våga hysa den meningen att Svenska Folkets historia är en annan än konungarnas straffas med förlusten av medborgerligt förtroende på obestämd, men mycket lång tid, vilket straff dock kan förvandlas i landsflykt" (s. 35 öv).

7) oplysningen i Tj.S, bd. 19, s. 197 om, at det først var efter Det allmänna missnöjet han havde læst Nordau er ikke i overensstemmelse med at han allerede i et brev af 11. jan. -84 (brev 732) fortæller om Nordau og den 12. jan. begejstret udbryder "Nordau! Det är all den heliga skrift (. . .) Och han gör hela mitt skriferi onödvärdigt" (brev 733) — og at artiklen "Om det allmänna missnöjet" blev afleveret til forlæggeren den 12. februar 1884.

8) Ved 1880'ernes midte kan man skematisk udskille fire forskellige samfundsklasser: aristokrati, middelklasse, bondekasse og proletariat. I disse år øgede middelklassen sin styrke både økonomisk og politisk.

Arbejderen beskrives som den "utvivlsomt mest ulykkelige" af alle samfundets medlemmer: han har fysisk ødelæggende arbejde og en lille løn. Hans arbejdsmuligheder er underlagt udefra kommende krav som gør hans ansættelse usikker — når "modestrømningerne" vender sig kan han risikere at stå i en gren af produktionen, som skal nedlægges. Han har ingen mulighed for at finde udløsning for fantasi i arbejdet og derfor må han i sin fritid søge erstatning for "det frie liv i naturen" ved hjælp af bedøvelsesmidler (alkohol). Strindberg nærmer sig således — uden at bruge begrebet "fremmedgørelse" — et problemkompleks, som er velkendt fra tidligere teoretikere, bl.a. den unge Marx.

I stridigheder mellem arbejdere og fabrikanter mener han, at det er uheldigt at "magten" (statsmagten) griber ind:

"Att makten ingriper och ställer sig mot arbetarne är orätt, ty det uppskjuter frågans lösning och ger kapitalet et sken av väldsmakt."<sup>9)</sup> Det er ikke en teoretisk problemstilling, Strindberg opridser, for i forbindelse med den store savværksarbejderstrejke i Sundsvall 1879 greb statsmagten ind ved hjælp af militæret, der effektivt kvalte oprøret og dermed "løste" arbejdskonflikten.

På grund af disse forhold rettes arbejderens misfornøjelse mod kapitalisten og konsekvensen bliver ifølge Strindberg, at arbejderen bliver socialist — men

"huru vi skola komma ifrån socialismen skall jag i kapitlet Botemedel framlägga, ehuru med så ringe hop om att man skal vilja antaga dem."<sup>10)</sup>

Tjenestefolkets stilling beskrives som resterne af trældom og bør selvfølgelig nødvendigvis forbedres. De har solgt deres liv til deres husbond og kender ikke til fritid. I medfør af deres arbejde tvinges de til at vise interesse for fremmede personer med interesser, der ofte strider mod deres egne. Da Strindberg mener, at tjenestefolket har retten på sin side, foreslår han at husbond "framför allt (skal) träffa bestämda avtal med tjäneren om hur mycket arbete han skall lämna och därigenom lära sig betrakta tjäneren som en fri varelse, som endast lämnar sitt arbete i utbyte mot kost och lön och icke säljar sin själ."<sup>11)</sup>

Derved kan også opnåes den fordel at mange "fruer" får mindre tid til basarer for eksempel til fordel for "troget tjenestefolk", varigenom återigen det trogna tjenestefolket slapp förödmjukelsen att i form av välgörenhet mottaga en gåva som borde vara en rättighet."<sup>12)</sup>

"De urspårade" udgøres af den gruppe mennesker, som står udenfor samfundet og opdeles i to grupper: den første består af dem der gerne vil

9) Sml. Skr. bd. XVI, s. 35–36.

10) Sml. Skr. bd. XVI, s. 38.

11) Sml. Skr. bd. XVI, s. 40.

12) Sml. Skr. bd. XVI, s. 39–40.

arbejde men som intet arbejde kan få (de kaldes "ofrene") – og den anden af dem som ikke vil arbejde.

Den sidste gruppe behandles af samfundet som forbrydere og tvinges til at arbejde, uagtet denne tvang ikke gælder alle i samfundet (Strindberg nævner officerer og præster. .), "ty samhället kan suspendera lagen om att "alla skola arbeta" i sådana fall, där det finnes rikedom, vilket anses vara ett bevis, att föräldrarna arbetat så mycket, att det räckt för ett par generationer."<sup>13)</sup>

Den 'mellempgruppe', der udgøres af bl.a. lægen og kunstneren kan af to årsager have interesse – dels på det abstrakte plan i forbindelse med dannelsen af en terminologi til samfundsbeskrivelse, og dels i forbindelse med Strindbergs oplevelse af modsætningsforholdet mellem individ og samfund, hvor den manglende mulighed for hans personlige tilslutning til over- eller underklasse udløser konflikter, der 'løses' ved etablering af en midterposition. Denne ligevægtssøgen bevirker at "middelklassen" senere sættes i rollen som mediator for to uforenelige modsætninger.

Modsætningsforholdet mellem over- og underklasse illustreres tydeligt i artiklen, men løsningen på de samfundsmæssige problemer består ikke her af en ophævelse af classeskellene gennem sprængning eller brud.

Overklassen må lære at betragte undergivne som mennesker: det stemmer også sammen med fokuseringen på et andet modsætningsforhold, der indtager en overordnet plads i forhold til over-underklasseproblematikken på dette sted; her er modsætningsforholdet natur vs kultur forudsætningen for menneskesynet, idet en tilbagegang til naturen ses som en løsning på klassekonflikten – den humanistiske menneskeopfattelse udtrykker sig i en tese om at alle er "lige meget mennesker", hvilket igen implicerer, at klassekonflikter ses som falske konflikter.

I analysen af 'mellempgruppen', 'mellempklassen' illustreres, at der arbejdes med de to modsætningsforhold. Midterpositionen i samfundet indtages af en gruppe, der i kraft af arbejdet får kendskab til både fattige og rige, men Strindberg kan ikke opstille teorier om løsning af konflikten: midterpositionen betragtes som pinagtig.

Den grundige analyse af lægens midterstilling bruges i analysen af kunstneren.

#### *Midt mellem over- og underklasse*

Samfundet, der på trods af mellempgruppens tilstedeværelse ansues som to-delt, giver kun to muligheder for klassetilørsforhold for kunstneren: enten-eller. Der fokuseres altså på individets (Strindbergs) modsætningsforhold til samfundet, og begrundelsen for modsætningsforholdet findes i samfundets u-natur.

13) Sml. Skr. bd. XVI, s. 78.

Kunstnerens stilling kan ifgl. Strindberg betragtes parallelt med lægens. I kultursamfundet fungerer kunstneren som en læge, der skal fornøje "kulturmennesket" i ledige stunder. Derfor falder også agtelsen for ham hvis han i stedet søger at være "nyttig", d.v.s. skriver om de store spørgsmål i det nyttiges tjeneste og dermed reformerer. Vanskeligheden i dette arbejde bliver dog, at han er så opflasket med løgn og idealer, så det måske vil tage mange generationer inden det sker. At "skønskriveri" er mere agtet end journalistik beror ifgl. Strindberg på agtelsen for det unyttige i det "op- og nedvendte" i samfundsforholdene.

Kunstnerens produktion er underlagt loven om efterspørgsel og på grund af den store tilgang får han ofte svært ved at skaffe dækning for sine leveomkostninger. I forholdet til samfundet føler han sig misforstået, føler at almenheden ikke forstår hans kunst.

På grund af disse forhold bliver kunstneren aristokrat – han holder sig i nærheden af de rige og de styrende.

Løsningen på problemet er ikke, at staten skal støtte kunsten, for derved forhindres at "det naturlige urval" får lov til at virke. Her dukker en ofte igenkommende darwinisme frem, som er en forudsætning for Strindbergs senere ideologiske udvikling mod de nietzscheske overmennesketeorier.<sup>14)</sup> I selve opbygningen af analysen ligger der således to "løsninger" gemt.

#### *Alternativ til en socialistisk løsning*

Selv om analysen specielt af de dårligst stillede i samfundet umiddelbart kunne lede mod en konklusion som f.eks. "socialisme er nødvendig som middel til forandring", har Strindberg allerede taget afstand fra denne løsning. Men en anden er dog blevet antydnet i den foregående tekst. I slutkapitlet "Botemedel" angives et "alternativ" til en socialistisk løsning. Det anbefales, at alle skal vende tilbage til en mindre udstrakt arbejdsdeling, at luksusproduktionen hæmmes og det "nyttige" dermed sættes i højsædet.

Hvordan utopien i praksis skulle udformes og ved hvilke midler bestemmes negativt: det skal ikke være ved deling af jorden (som socialisterne mener) ej heller gennem ejendomsfællesskab eller med mangel på styrelse (som anarkisterne mener)<sup>15)</sup>

14) se f.eks. artiklen "Mitt förhållande till Nietzsche" bd. LIV, s. 323 fgl.

15) "Idealstaten vore den: där var och en födde sig själv, klädde sig själv, utan att schackra och byta: där sålunde intet utfördes ur landet aldri minst näringsmedel, som utbytes mot lyxartiklar, där sålunde icke heller något behövde införas. Det vore självhjälps i ordets största, och vidsträcktaste bemärkelse" (bd. XVI, s. 107). Men nogle år senere da Strindberg i Tjänstekvinnans son skulle beskrive denne artikels ideologi, bliver samfundsanalysens konklusion da også sat i forbindelse med de konklusioner man umiddelbart kunne drage af klassebeskrivelsen: "...men därmed var han också omedvetet inne på socialismen, som ytterst går ut på undertryckandet av individualisering till överdrift eller med en variant: tillfälles lämnande åt *alla* att differentiera sig rätt men lagbundet (!)" i bd. XIX, s. 209.

Strindberg er selv i tvivl om muligheden for gennemførelse, men håber at nøden kan føre samfundet derhen – og mener at man derfor ikke forinden bør lappe for meget på de nuværende love.

”Sjælvstyrelse” er konklusionens nøgleord, men definitionen er uklar også fordi den forudgående analyse fører i en anden retning. Slutningen antyder da også et andet aspekt: ganske vist er begrebet ”vold” blevet anvendt med frygt i samtlige betydninger i artiklen, men kan dog spores i den afsluttende passus:

”Giv oss den på prov, och vi får se! Eljes hava vi lagliga medel att taga den, och det är ännu blot försagdhet, som hindrar oss i att begagna de lagliga medeln!”<sup>16)</sup>

#### *Vold for voldens skyld*

Brugen af de ”lovlige midler” til samfundets forandring bliver i en satire, der skrives et par måneder senere til en diskussion om reformmuligheder i et samfund, hvis grundvold ”tycks verklingen vara immoralitet.”<sup>17)</sup>

”Höstsläsk eller Den Samhällsvådliga Reformatoren” handler om hvad der sker når den herskende klasse lover de ”missnöjda” ret til at reformere samfundet, hvis de reformerer sig selv først: resultatet bliver at samfundet er nær sin undergang fordi indtægten af skatter på brændevin går voldsomt ned (og at lægge skat på vin er ikke nogen løsning, da det vil få overklassen, samfundets støtter til at geråde i raseri). I slutningen finder de styrende ud af, at arbejdet for at bevare samfundet må gå før alt andet – og at man derfor må i gang med at demoralisere folket igen.<sup>18)</sup>

Det samfundssyn, som ligger bag den gennemførte to-delning af det svenske samfund er en forudsætning for en videre udvikling af klasseelæren senere. Men det overordnede modsætningsforhold i ”Allmänna missnöjet. . .” gøres bevidst til modsætningen mellem natur og kultur (der ses som degeneration), og heraf udledes alle andre modsætningsforhold. Ønsket om ”tilbagevenden” er ofte omvendt proportional med en konkret klasseterminologis virkning i teksternes holdning og Strindbergs ideologi. Modsætningsforholdet mellem natur og kultur ophæves ikke, men jo større vægt der lægges på modsætningen mellem over- og underklasse, jo mere glider det i baggrunden.

#### *Kvindekamp er klasseideologi*

I ideologiens udvikling indgår også en stor del af den også dengang aktuelle diskussion omkring kvindens frigørelse.

Og mulighederne for kvindens frigørelse bestemmes af modsætningsforholdet mellem natur og u-natur.

16) bd. XVI, s. 108.

17) bd. XVI, s. 206.

18) Satiren blev offentliggjort i Tiden, der blev redigeret af Hjalmar Brahting og var et svar på et stykke af Molander. Ideen om den ”passive” modstand som våben mod staten kan også findes i Tolstoi's politiske og sociale anarkisme.

I forordet til Giftas I. delen som blev skrevet forår 1884 forklares kvindens opposition mod mandens tyranni som ”ett uppror mot samma fiende mannen reser sig mot, det upp- och nervända samhället, fästän hon i mannen ser samhällstvänet personifierat.”<sup>19)</sup>

Modsætningsforholdet over-underklasse illustreres i ægteskabsspørgsmålet, dog på en let overraskende måde: ægteskabet er ”en hemlig politiinstitution inrättad av överklassen för att skydda ynglet (jag taler nämligen hela tiden om överklassens eller kulturäktenskapen).”<sup>19)</sup>

At kulturkvinden retter sine aggressioner mod det ”naturlige” lange moderskab ses som opposition mod kulturen, det forkerte i samfundet: ”Kulturkvinnans missnöje med det långa moderskapet har sålunde något av natur i sig, och hennes skenbare opposition mot naturen är en opposition mot kulturen.”<sup>19)</sup>

Således indfortolkes kvindekampen i kampen for samfundsforandringer: ”nu under nuvarende förhållanden rycke kvinnofrågan ur sitt sammanhang är omöjligt och skadligt. Kvinnans begär efter frigörelse är samma sak som mannens oroliga begär efter frigörelse. Låtom oss därför emancipera männen från sina fördömer, så skola nog kvinnorna bli frigjorde. Men vi skola arbeta på det målet tillsammans som vänner och icke som fiender.”<sup>20)</sup>

Kvindens kamp for frigørelse defineres således af Strindberg som en kamp mod en fælles fjende, derfor bør kvindens aggressioner ikke rettes mod manden, (der opfattes som medundertrykt) men mod samfundets u-natur.

Der var således åbnet en mulighed for kvindesagens indarbejdelse i klasseideologien, dog på betingelse af at samtlige mulige klassemodsætningsforhold kunne opfattes som underordnet modsætningen natur vs kultur.

I ”August Strindbergs Lilla katekes för Underklassen” fokuseres på klasseudsættningen: over- og underklasse. Klasseideologien bygges nu i høj grad ud over natur-kultur-modsætningen. Men denne pamflet blev ikke af Strindberg gjort færdig til udgivelse, hvilket kan have i hvert fald den ene grund at det ikke engang er lykkedes at skabe ideologisk overensstemmelse i indholdet.<sup>21)</sup>

19) Sml. Skr. bd. XIV, s. 25.

20) Sml. Skr. bd. XIV, s. 27.

21) Strindberg sendte manuskriptet til Gustaf Steffen i april 1886 (brev 1219), tydeligt i det håb, at denne kunne gøre det færdigt til udgivelse. Men i det medfølgende brev finder man kun meget løse antydninger m.h.t. rettelser, der kunne bringe overensstemmelse mellem de forskellige afsnit. Men katekismens funktion beskrives klart: den ”är en agitationbok i syfte att väcka underklassens hat mot överklassen och populärt afklippa alla dess fraser. Icke ginge det an att den okunnige underklassen säga det samhället är en med nödvändighet utvecklad form, ty då skulle u.k. duperas af de belästa ö.k. som lära att det som är med nödvändighet vordet är bra vordet och därför icke bör eller kan ändras.”

Vanskelighederne viser sig tydeligt i definitionen af de undertrykte og undertrykkerne. Hvor det gælder arbejder mod arbejdsgiver er der ingen tvivl, men kvindeproblemet er i gang med at udvikle en selvstændig eksistens, kvindefrigørelsesbestræbelserne ses som en strækken opad til overklassen. Derved indbygges i ideologien, at retten til fælles besiddelse af kapitalen stryges ud og begrundelsen findes i fortiden og i de nuværende forhold:

"Allt kapital, all egendom är skapad av mannen, och därför tillhör den honom såsom varande dömd ensam till skyldigheter att vara familjeförsörjare. Därför är det rätt att kvinnans s.k. egendom går under hans förvaltning och att de smulor hon kan medföra i hemgift betalar han ungarulskulder, genom vilka han lärt ett yrke att försörja familjen med."<sup>22)</sup>

Her antydes et problem, der kan bryde klasselæren i stykker; en antydning af et klassebundet modsætningsforhold mellem mand og kvinde findes allerede i 1885: "Piso "antydde" helt öppet härom qvällen att min hustrus och min dissonnans lågo i Ö.K. och U.K. Kanske!"<sup>23)</sup> I Tjänestekvinnans son (bd. XIX afsnittet "Kvinnan och det unga Sverige") gennemføres det synspunkt, at manden er den udnyttede slave, og at kvinden er hersker og udnytter – i øvrigt i polemik med synspunkterne i Giftas I (spec. forordet) og på grundlag af personlige oplevelser og betragtninger. Således skydes konflikten hen under en individuel betinget synsvinkel som kan udtrykkes i modsætningen individ vs samfund, der kan betragtes som overordnet i "selvbiografiens" senere dele.<sup>24)</sup>

Naturligvis kunne man finde mængder af individualpsykologiske begrundelser for Strindbergs senere tydeligt udtrykte kvindehad, men en sådan undersøgelse ville let kunne glemme de mere 'abstrakte' grunde, der findes indenfor udviklingen af større ideologiske teoridannelser. Og sammenhængen med klasselæren ville i hvert fald gå tabt. To arter af 'socialisme' (begrebet må tages i meget vag, ikke-marxistisk betydning) synes at være tilknyttet modsætningsforholdene. Til modsætningsforholdet 'natur vs kultur' svarer agrarsocialisme, der ofte giver sig udtryk i en bevægelse mod individualisme (anarki), til modsætningsforholdet 'overklasse vs underklasse' svarer industrisocialisme, som Strindberg ofte kalder sin fortolkning af specielt den tyske socialistiske bevægelse.

Denne sammenhæng viser sig ikke explicite i teksterne, men er led i ideologien, der styrer teksternes indhold. At de to begreber agrar- og industrisocialisme tilknyttes modsætningsforholdene understøttes af den foregående analyse, der har vist, at modsætningsforholdene aldrig trives side om side, at det enes fremkomst svækker det andet tilsynskomst. (Det gælder også andre tekster end de her nævnte).

22) Sml. Skr. bd. XVI, s. 192.

23) brev 1123, 21. sept. -85.

24) Denne analyse af kvindeproblemerne er med vilje gået uden om en række biografiske oplysninger, som begrundet Strindbergs kvindehad i psykiske konflikter af individuel art.

Inden for den klassebestemte ideologi falder kvindeskampen ud, idet kvindebevægelsen ses som overklassekamp til bevarelse og udvidelse af i forvejen eksisterende privilegier. Men i kampen for samfundets ombrydning – det degenererede samfunds nedbrydning – indgår kvinden tilsyneladende i en mere 'lige'-stilling. Når ideologien styres mod agrarsocialisme, synes kvindens frigørelse mulig.

Eksemplet herpå ses i novellen "Nybyggnad" fra "Utopier i Verkligheten."<sup>25)</sup>

#### *Klassekonfliktens ophævelse*

Novellens beskrivelse af samfundsforhold deler sig i to dele: første del handler om forholdene i "det nuværende" samfund og opregner en række problemer, der ikke synes at kunne løses i klassesamfundet.

Anden del begynder, da hovedpersonen Doktor Blanche Chappuis af de "nuværende" forhold tvinges til at forlade det gamle samfund.

I det gamle samfund havde Blanche savnet frihed. Det medførte, at hun undertiden ønskede at være mand. Dette tegn på "u-natur" der er betinget af hendes situation i det gamle samfund, udtrykker også "natur": længslen efter frihed er positiv. Blanche oplever en række mangler i det gamle samfund: hun er ufri (undertrykt af økonomi og de to tanter, der optræder som "vogtersker"), hun kan ikke tillade sig at blive forelsket og føde børn, da det vil kollidere med hendes erhverv. Derfor må hun afvise den mandlige hovedperson Emile (der er russer og som tilhører en russisk klike af studerende, der mødes *udenfor byen* og drøfter samfundsforandringer, denne gruppe er betegnet ved ikke at kunne lide kultur).

Tvunget af dels sin dårlige økonomi (tanterne, som støttede hende økonomisk under studierne må hun nu hjælpe, da deres midler er sluppet op) dels af en uheldig operation, der fratager hende også de sidste patienter må hun søge en stilling – og det bliver i Guise. Det-samfund, hun her kommer ind i er virkeliggørelsen af en social utopi.

Det er opbygget så alle kan yde efter evne og nyde efter behov. Pengene er afskaffet som værdimåler inden for "familistøren". Derved ophæves mangelen på penge. Samfundet tager sig af børnene i specielle børnehuse, husholdningen kan for de medlemmer der ønsker det afskaffes, da der er fælles madsale. Det vil sige, at erhverv og giftermål ikke mere udelukker hinanden. Hendes erotiske frustration ophæves, da hun her igen træffer Emile.

Den konflikt, der i det gamle samfund var opstået mellem dem ophæves. Navngivningen af de to hovedpersoner kan ikke ses som en ren tilfældighed. En berømt folkefører i Sverige hed Blanche – og Emile:

25) De enkelte noveller i samlingen blev skrevet over et langt tidsrum – strækkende sig fra et par måneder efter artiklen "Om det allmänna missnöjet. . ." til Strindberg var i fuld gang med "Tjänestekvinnans son". "Nybyggnad" var færdig sidst i januar -85.

Rousseau. De to personers forening kan ses som udtryk for Strindbergs stræben: sammensmeltning mellem socialisme og rousseauisme.

Men det nye samfund, som blev skabt af Godin, må handle med det gamle samfund. Produktionen i familistèren afhænger af luksusbehov hos køberne. Derfor indgår også i denne novelle en diskussion af hvorvidt det reelt vil være muligt at opretholde et "nyt" samfund, hvis det "gamle" samfund forandrer sig, så luksusproduktionen bliver overflodig. Bornene i familistèren undervises da også kun i landbrug. Således forberedes den yngre generation på den sunde tilbagegang til jordbrug d.v.s. til "naturen".

I denne novelle demonstreres således direkte, hvordan en tilbagegang til naturen (et stadium på vejen er familistèren) kan afskaffe klassemodsigelser, alle i samfundet er "lige" (undtagen Godin, der er "leder").

Blanches ansættelse er betinget af selvopholdelsesdriften, "den sunde egoisme", der er et gode i "naturen". Og således kan "socialismen" ses som en naturbestemt nødvendighed, og alle samfundets medlemmer holdes sammen af erkendelsen af det "fælles bedste" som alles lykke.

I forordet siger Strindberg da også, at "Detta är socialismen. När man säger sig vilja bekämpa socialismen, så utsäger man en lika stor dumhet som om man skulle vilja säga sig bekämpa politiken. Det är nonsens helt enkelt. Det är alltså icke kulturen jag angriper utan överkulturen. Vi hava blivit för fina, därför är råheten ett symptom av den sunda återgangen."<sup>26)</sup>

Den socialistiske ideologi udtrykker sig her tydeligt fikseret til agrarbevægelsen, Strindberg kaldte den selv agrarsocialisme og så den som modsætning til "industrisocialismen".

Alle noveller i "Utopier i Verkligheten" er konstruktionsnoveller, men novellen "Nybyggnad" er skrevet ud fra kendskab til faktiske forhold. Nogle måneder efter skrev han — for at forhindre at de beskrevne forhold skulle opfattes som det rene digt, en reportage fra Guise. Den blev offentliggjort i Politiken i oktober -85, og findes nu i de samlede skrifter (bd. XVI).

Novellesamlingen er optimistisk og finder løsningen i naturen. I de konflikter Strindberg oplevede mellem sig selv og samfundet ses denne tilbagevendende (der realiseres i rejse bort fra Sverige) som en reel mulighed. De attentattanker man kan finde i Strindbergs breve meget senere kan ikke fortolkes som ønsker om revolution, for sprængningen af det gamle samfund ses som forudsætning for den ønskede tilbagevendende til "naturen".

Derfor ville det også være noget betænkeligt i ethvert øjeblik termerne over- og underklasse forekommer i Strindbergs tekster at forstå det som udtryk for klasselærens funktion. Det er i hvert enkelt tilfælde vigtigt at

26) Sml. Skr. bd. XV, Utopier i Verkligheten, s. 9.

undersøge om det er 'natur vs kultur' eller 'overklasse vs underklasse' der tillægges den største vægt.

#### *Tjänstekvinnans son*

Strindberg havde ofte forsøgt at placere sig selv i forhold til samfundet. Han påviste adskillige gange, at som skribent måtte han under de "nuværende forhold" holde sig tæt på overklassen. Men samtidig havde han forsøgt at overtale sine forlæggere til at udsende de samfundskritiske og -analyserende skrifter i så billige udgaver, at også "underklassen" (som han forestillede sig han skrev for) kunne få råd til at købe. Den følelse af solidaritet overfor underklassen, som ofte udtrykkes først i 80'erne var både betinget af had til overklassen og svære økonomiske kriser.

Selvbiografien, Tjänstekvinnans son, kan ses som et placeringsforsøg. Men netop fordi hovedvægten lægges på udforskningen af Strindbergs egen udviklingshistorie, kan man nu undersøge et andet modsætningsforhold, som kun var indgået som underordnet i klasseideologien og naturideologien, nemlig individ vs samfund. Centrum er Johan, det er hans oplevelser og erfaringer, der holder historien sammen.

I beskrivelsen af barndomsmiljøet er der sket en forskydning. De økonomiske problemer i hjemmet overdimensioneres (Martin Lamm har påvist at familien levede i relativ velstand). Moderens sociale stilling før giftermålet er adskillige grader over den status, hun tillægges i selvbiografien (Martin Lamm har undersøgt hendes økonomiske og sociale stilling). Moderen beskrives som "demokrat av instinkt" og faderen som "aristokrat av börd och av uppföstran."<sup>27)</sup>

Således lader det sig gøre inden for "Tjänstekvinnans son" at forklare klasseideologiens fremståen, ikke som et produkt af samfundsanalyser, men som produkt af Strindbergs arvelige og miljøskabte forudsætninger:

"Gossen har sett överklassens härlighet i fjärran. Han längtar dit som till ett hemland, men modrens slavblod uppreser sig däremot. Han vördar av instinkt överklassen, vördar den för mycket att våga hoppas komma dit. Och han känner att han icke hör dit. Men han hör icke till slavarne heller. Detta blir en av slitningarna i hans liv."<sup>28)</sup>

Forskydningen i tidsperspektivet påvirker naturligt den synsvinkel, der anlægges på ældre materiale. Det betyder at der hen over skildringerne lægges strukturer, der ofte først blev opdaget og erkendte i midten af 80'erne. Arbejdet med Tjänstekvinnans son begyndte i april 1886 og det kan aflæses af teksten, at ældre materiale præges af det nye perspektiv.

#### *Ligevægtsideologien – klasselærens sprængning*

I "August Strindbergs Lilla katekes för, Underklassen" hersker der tydeligvis ingen tvivl m.h.t. underklassens ret til at tage magten:

27) Sml. Skr. Tj.S., bd. XVIII, s. 9.

28) Sml. Skr. bd. XVIII, s. 34.

"Vilka medel har underklassen att bevaka sine interessen gentemot överklassen?  
– Rösträtt, där den finns.

Har den inga andra medel?  
– Revolution.

När är revolution laglig?  
– När den lyckas.

(. . . . .)

Är revolution att tillråda?  
– Det beror på dess utsikter att lyckas." (fra "Andra artikeln: Politik")

(. . . . .)

Är man således skyldig aktning för lagarne?  
– Ja, när de bli aktning värda.

Är icke riksdagen lagstiftande församling?  
– Jo ibland, men riksdagen är icke underklassen.

Skal då icke riksdagen vara ett uttryck för både överklassens och underklassens önsknings?  
– Nej, bara för underklassens.

Är det icke orättvist det?  
– Nej, ty överklassen har endast en rättvisa att fordra: att den avskaffas."  
(fra "Tredje artikeln: Lagar")<sup>29)</sup>

Men i selvbiografien er klasseideologien blevet stærkt forandret:

"Stig upp, så får jag sätta mig" har man mera elakt än upplysande formulerat underklassens strävan i våra dagar. Men man har misstagit sig. För slets man, för att knuffa sig upp till de andra; nu vill man ha ner de andra, för att slippa göra sig omak att kravla upp, där intet upp finnes. – Maka åt dig du, så får vi sitta båda", skulle det nu rättvisligen heta." (bd. XVIII, s. 235).

Den tidigare demokratiska tanke, at underklassen har retten på sin side hörer sammen med et andet modsætningsforholds virkning i ideologien; når synsvinklen i Tjänstekvinnans son er lagt fast på individet og på at forklare de individuelle psykologiske årsager betyder det, at begrundelser for og resultater af samfundskritikken kan forklares psykologisk, som et neurotisk fænomen: "demokratmonomani" kalder Strindberg det.

"När nu Johan tvivlade på allt, varför kunde han icke tvivla på sin demokratiska fixe idé? Därför troligen, att denna icke föll inom metvetandet, utan var en drift, ärvd som en sjukdom; och troligen därför, att i honom fanns en jämvikstkänsla, som icke kunne få ro förrän han såg i jämvikt förverkligad utom sig i det sociala medium, i vilket han levde. Det var en naturlag, likande den som kallas endosmos, vilken drev tvenne vätskor av olika täthet att genomtränga membranen och blanda sig. Och jämvikt kunde icke inträda, förrän tätheten blivit densamma på båda sidor om membranen. Alla samhällsklasser hade olika täthet, och därför var det en evig oro i samhället. Endast demokratien eller en fullständig blandning kunde åstadkomma lugn. Men därför skulle icke följa att en enstaka klass, underklassen ensam, flöt ovanpå, utan den skulle sakta sila sig igenom och in i överklassen, så att slutligen endast en medelklass förefunnnes." (bd. XIX, s. 53–54).

Den nye synsvinkel har ikke blot påvirket det tidligere modsætningsforhold overklasse vs underklasse, men ligevægtsideologien indfører nu et mellemlid, der tydeligvis skulle kunne løse klassekonflikten. Erkendelse af

29) Sml. Skr. bd. XVI, s. 181–83.

modsetsningsforholdet forklares nu som betinget af en nedarvet sygdom (moderens "slavblod" og faderens aristokratiske byrd og opdragelse).

Der viser sig en ny "menneskelighed", som også fungerer som nedbryder af den klassebevidste ideologi:

"De senare årens erfarenheter hade uppfostrat honom till verklig humanitet, som utsträcker sin sympati till alla samhällsklasser, även de högsta, varhelst han finner en olycklig som kämpar sin bittra kamp för ställningen, antigen den är hög eller låg. (. . .) Han hade sett huru svår drömmen om likställighet var att realisera. (. . .) Trampa eller trampas tycktes det gälla." (bd. XIX, s. 155).

Det to-delte samfund deles således på tværs af klasserne og et "klasseløst" proletariat opstår. Dermed er de foregående års stræben efter opbyggelse af en klasselære betegnet som udtryk for en helt forfejlet angrebsvinkel:

"Proletarer hade han sett i alla klasser: i den litterära, artistiska, i lärarnas, i ämbetsmännens, i militärens, i överklassens pauvres honteux, i torparnas och statkarlarnas, tjänarnas, överallt." (bd. XIX, s. 254).

#### *Socialisme som kultursyge*

Fejltagelsen bortforklars som uundgåelig: da Strindberg havde forladt gudstroen skabtes et indre tomrum, som kunne fyldes op med en anden substans, der havde den samme karakter af "tro".

Men en gång trodde han sig ha funnit och gav ståndskall. Det var da han i ett visst socialistprogram trodde sig sparat upp vildbrådet, men det var bara fjäten av sin egen gamla idealiststövare han såg. Då höll han på att stanna för alltid. Programmet gick in som katkesen, slog rot satte frö och höll på att utbilda sig till en tro lika seg som den gamla kristendomen, och den fann jorden just beredd av den gamla kristendomen, som var dess ursprung. Han tog det oprövat som en religionslära, på känslens dunkla väg, på hjärtats i stället för stora hjärnans, men han provade det och det höll icke provet." (bd. XIX, s. 279).

Da Strindberg udviklede sin klasseideologi var en af de indgående konflikter dog netop en rest kristendom, som han havde svært ved at udrydde. At udvekslingen altså ikke lod sig gøre, fortrænges på grund af Strindbergs nye formål. I den nylig citerede "Katekes för underklassen" optræder kristendom og socialisme side om side, først i -86, da han ønskede at gøre manuskriptet færdigt udtrykte han eksplicite at kristendomsrudimentet skulle udryddes.

Det optimistiske menneskesyn, der var en forudsætning for de positive utopier og som specielt i novellen "Nybyggnad" var en forudsætning for kombinationen af socialisme og fortolkningen af Darwins udviklingsteorier "anvendt på" Rousseau forlades til fordel for dyb pessimisme m.h.t. menneske-"naturen":

"(. . .) Och därmed var han strax inne på Rousseaus fundamentalsats, det stora misstaget att människan ursprungligen var god. (. . .) Huru han vidare kom in på denna farliga änglalära är nu svårt att utkonstruera, men där funnos många motiv som alltid. Han var nervsjuk och svak och kände stundom såsom han stod vid sit levnads slut." (bd. XIX, s. 207).

#### *Ideologisk indsnævring*

Hermed var der lagt grund til en ny ideologi, der meget vel kan opfattes



som en indsnevring – og som til grundlag havde interessen for det nye modsætningsforhold individ vs samfund, således at det første led nu er styrende for samfundssynet. I de kulturskabte samfund, der ses som udtryk for u-natur, udvikles den dårlige side af mennesket og dermed følger, at det kulturskabte samfund ses som afvigelse fra en "naturlig" orden:

"Den sociala frågan är en smitta från de stora kurhusen storstäderna. De är förruttelse, båda arbetarfråga och kvinnofråga! Titta ut här över landet, på byarna! Finns det någon social fråga här? Finns det några suddar till arbetare; finns det några blåstrumpor, några nervsjuka fruntimmer; finns det prostitution här; (. . .) finns det förtryckta kvinnor? Och de fattiga, som existera, ånjuta underhåll av kommunen; varför finns det ingen social fråga här? (. . .) därför att kropsarbetat gör människan sund och ger en god sömn, som håller hjärnan klar från idealism och socialism, vilka blot är sjukdomar alstrade av lättjan vid maskinen, som varken tröttar hjärna eller muskler. (. . .) Här är den sociala frågan löst så gott den kan." (bd. XIX, s. 293–94).

Denne "bedst mulige" løsning på samfundsproblemer ses virkeliggjort i Schweiz og det er symptomatisk at netop dette land ses som virkeliggørelsen af en social utopi: det nye synspunkt betegner Strindbergs fjernen sig bort fra tidligere erkendte realiteter, idet han nogle år tidligere (1884) havde rettet hård kritik mod schweitziske samfundsforhold og havde betegnet dem som værende endnu værre end de svenske.

En tilbagevendende kan tilsvarende ses i tilslutningen til Hartmanns filosofiske tanker, og det er tydeligt, at han søger en samfundsoptattelse, som svarer til en ny fortolkning af de "nuværende" samfundsforhold, hvis grundlæggende præmisser nu ses som bestemmende for mulighederne for forandringer. Således kan tilslutningen til Nordau, der var fulgt lige for affattelsen af artiklen "Om det allmänna missnöjet. . ." ses som en afvigelse fra virkeligheden på baggrund af den ny-etablerede fortolkning af de reelle forhold:

"Hartmann är realist, och har mera på elakhet fått namnet pessimist i förådrad bemärkelse (. . .) Det är en sund, livskraftig världsåskådning, mot vilken socialismen stundom kan förefalla såsom idealism, då den vill bygga om samhället efter önsknningar, icke efter möjligheter." (bd. XIX, s. 66).

Forfatterens stilling i samfundet omdefinieres tilsvarende. I artiklen "Om det allmänna missnöjet" var hans funktion defineret og vurderet i forhold til virkning i retning af grundlæggende samfundsforandringer, det var hans opgave at konstruere nye billeder, som kunne fungere som modeller for et nyt samfund. Nu ses opgaven som betinget af de "nuværende" forhold og forfatterens forudsætning bliver følgende, at han er i stand til at se "virkeligheden" under alle synsvinkler, afgrænsninger som f.eks. en klassebestemt ideologi kan ikke danne gyldigt grundlag. Forfatteren skal: "i diktade bilder söka utkonstruera huru framtiden under de och de uppgivna förhållanden skulle kunna komma att se ut, och icke huru den måste bli, ty det vet ingen." (bd. XIX, s. 278).

De reelle tilpasningsforsøg svarer til "ligevægtsideologiens" ideale grundlag: en "middel"-klasse ses som en mulig mediator af klassemodsat-

ningerne i det gamle samfund. I det "nye" samfund kan klassemodsatninger opløses i og med en tilbagevendende til "naturen", skønt denne dog ikke kan bevirke den fuldstændige lighed, kun muligheder for lige-stilling:

"(. . .) till och med en arbetare insett och på offentligt möte uttalat att jämlikhet var omöjlig, ty de dumma kunde ej bli jämlika med de klarsynta, och endast likställighet var det högsta man kunde fordra. Den arbetaren var mera aristokrat än Johan vågade vara 1872, och det oaktat han icke tillhörde något parti, som fordrade få hand om nycklarne till munläsen." (bd. XIX, s. 41–42).

I den nye "frigørelse", "befrielseskriget", som Strindberg kalder den i artiklen "Mitt förhållande till Nietzsche" (bd. LIV) ligger således præmisser for en videreudvikling af individdyrkelsen i retning mod overmenneske-teorier.

Modsetsningsforholdet natur vs kultur indgår i en darwinistisk præget fortolkning i "Tjänstekvinnans son". Strindbergs interesse samles om "det naturlige udvalg af de bedst egnede", "kræfternes frie spil", hvilket bevirker at modsætningsforholdet kan tilpasses den individualitetsdyrkelse, der styrer "Tjänstekvinnans son".

Det modsætningsforhold der skabes mellem den ældre ideologi og tilslutningen til den nye individualbestemte ideologi udtrykker sig således ikke blot i en ligevægtsøgen, men udgør også et udgangspunkt for den senere ideologiske udvikling.

På denne baggrund er det forståeligt, at de steder, hvor klasseideologien tages op i selvbiografien, formår den ikke at påvirke tekstens holdning, idet der i forvejen er skabt basis for en massiv bortforklaring af socialistiske ideers opkomst og funktion.

Ved at betone de individuelle grunde til socialistiske ideer og klasselære undertrykkes det, at begrundelsen for de tidligere skrifers holdning lå netop i forsøg på samfundsanalyse. De rudimenter af klasselæren, som kan findes også i de senere skrifter fungerer således på andre end de oprindelige forudsætninger.

I øvrigt var Strindberg ikke nået så langt i retning af konsekvent samfundsanalyse, at denne kunne danne baggrund for en klasseviden, der tog hensyn til relevante faktorer som økonomiske, politiske og sociale strukturer – og slet ikke baggrund for en klart revolutionær bevidsthed.

## Litteratur:

- August Strindbergs Samlade Skrifter, udgivet 1912–19.  
August Strindbergs Brev, udgivet af Torsten Eklund.  
Carlsson og Rosén: Svensk Historia (bd. II).  
Martin Lamm: August Strindberg.  
Allan Hagsten: Den unge Strindberg (1 og 2).  
Sven-Gustaf Edqvist: Samhällets Fiende.

Grete Hvidt-Nielsen